

УДК 323.2

© Г. Ю. Євтухова, 2015

<http://orcid.org/0000-0002-7536-1439>**Г. Ю. Євтухова**

ПРОФЕСІЙНИЙ САБОТАЖ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ: ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ

Стаття присвячена визначенню проблемного поля феномена професійного саботажу у політичній сфері. Професійний саботаж може бути визначений як свідоме невиконання або навмисне недбале виконання своїх обов'язків суб'єктами у будь-якій професійній сфері. Феномен професійного саботажу в політичній сфері розглядається з боку рівнів участі людини у політиці: професійних політиків, політиків «за сумісництвом» та політиків «за випадком». Найбільш дослідженим явище професійного саботажу є у психології, де розглядається у межах девіантних трудових дій.

Ключові слова: саботаж, саботування, професійний саботаж, професійні політики, політики «за сумісництвом», політики «за випадком», девіантні трудові дії.

А. Ю. Евтухова

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ САБОТАЖ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ

Статья посвящена определению проблемного поля феномена профессионального саботажа в политической сфере. Профессиональный саботаж может быть определен как сознательное невыполнение или преднамеренное небрежное выполнение своих обязанностей субъектами любой профессиональной деятельности. Феномен профессионального саботажа в политической сфере рассматривается с точки зрения уровней участия человека в политике: профессиональных политиков, политиков «по совместительству» и политиков «по случаю». Наиболее исследуемым явление профессионального саботажа является в психологии, где рассматривается с точки зрения девіантных трудовых действий.

Ключевые слова: саботаж, саботирование, профессиональный саботаж, профессиональные политики, политики «по совместительству», политики «по случаю», девіантные трудовые действия.

H. Y. Yevtukhova

PROFESSIONAL SABOTAGE IN THE POLITICAL SPHERE: DETERMINATION OF THE PROBLEM

The article is devoted to the definition of the professional phenomenon in the political sphere. Professional sabotage can be defined as a conscious or deliberate failure of the subjects obligations of any professional activity. The phenomenon of professional sabotage in the political sphere is considered in the terms of human participation levels in politics such as the professional politicians, policy-makers as «combinators» and politicians «on the occasion». Of the most interest is the phenomenon of professional sabotage in psychology from the point of view of the deviant labor actions.

Key words: sabotage, sabotaging, professional sabotage, policy-makers, «combinators, politicians «on the occasion», deviant labor actions.

Постановка проблеми. Бурхлива українська політична сучасність демонструє складність та специфіку різноманіття політичних процесів в умовах транзитивного суспільства. Недостатнє розуміння політичного майбутнього держави, невизначеність процесу зміни та рекрутування політичних еліт тягне за собою варіативність політичної поведінки всіх акторів політичного процесу. Відсутність усталених традицій та стійких форм державності, нестабільність політичних та економічних процесів робить політичну поведінку окремих політиків та цілих груп як таку, що не підпадає під визначення традиційних для політології теоретичних схем та моделей.

Для позначення політичної поведінки як феномена політичної реальності, крім традиційних теоретичних понять, таких як «політична участь», «політична активність», «політична діяльність» та інші, стають вживаними міждисциплінарні поняття, що не мають до кінця закріпленого змісту та загальноприйнятого в політичній літературі чіткого визначення. Одним з таких понять є «саботування» та «саботаж». Це поняття широко використовується різними науками для позначення явищ, що в самому загальному сенсі має вигляд дій, що перешкоджають нормальному перебігу будь якого процесу – від комунікативного (в мовознавстві) до злочинного (в юриспруденції).

З'ясування та концептуалізація цього поняття в політології обумовлена актуальністю вивчення багаторівневого феномена політичної поведінки і як діяльного аспекту політичної культури в теоретичній політології, і як важливої складової перебігу політичних подій в сучасному суспільстві. Невизначеність самого поняття «саботаж» породжує використання уточнюючих характеристик, що окреслюють область його дії. Тому в науковій літературі зустрічаються поняття «бюрократичний саботаж»,

«економічний саботаж», «професійний саботаж», «комунікативний саботаж» та інші.

Аналіз актуальних досліджень. Саботаж як політичне явище розглядається у політологічних теоріях різних рівнів. В тій чи іншій мірі до нього звертаються і класики політичної теорії, і сучасні дослідники. Поняття саботажу в самому загальному сенсі зустрічається в роботах М. Вебера, Р. Мертона [2], дослідників теорії конфлікту, соціального обміну, політичної поведінки та багатьох інших. Так, в політологічних теоріях явищу саботажу відводиться місце як нормі політичної поведінки у неконвенціональній формі політичної участі або як формі вираження конфлікту [5]. Знаходиться місце саботажу і у сучасній теорії раціонального вибору та її різновиді – теорії ігор. Найбільшої визначеності поняття «саботажу» набуває у сучасній психології конфлікту, психології відношень та психотерапевтичній практиці. Таким чином, незважаючи на спроби концептуалізації поняття та явища саботажу на міждисциплінарному рівні, сучасні наукові теорії стикаються з проблемою недостатньої вивченості та аналізу феномена саботажу, досить широкої та вільної його трактовки.

Метою статті є спроба визначення проблемного поля професійного саботажу у політичній сфері.

Виклад основного матеріалу Поява терміну «саботаж», «саботувати» сягає історичних подій XVII ст. та пов'язана з робітничими виступами проти роботодавців. Саме в цей час явище набуває своїх основних характеристик та отримує назву. Історичний підхід до вивчення феномену саботажу дозволяє фіксувати його наявність протягом багатьох епох та розширити його географію майже на всі континенти ще до отримання визнаної назви.

Сучасні словники трактують саботаж (від фр. *sabotage*, від фр. *saboteur* – стукати черевиками) здебільшого виходячи зі сфери застосування цього феномену. Так, соціологічний словник фіксує його місце в теорії управління (по А. Гоулднеру) як дії бюрократії що перешкоджають нормативному функціонуванню організації з метою збереження власного місця в соціальній

системі. Економічний енциклопедичний словник визначає саботаж як свідоме невиконання суб'єктами господарської діяльності або працівниками своїх обов'язків та навмисне недбале виконання своїх обов'язків тими ж суб'єктами, як приховану протидію будь-чому. Словник-довідник історії України під саботажем розуміє навмисний зрив якого-небудь заходу, свідоме ухилення від роботи або навмисне несумлінне її виконання для досягнення певних цілей (політичних, економічних та ін.). Таким чином, вже на стадії довідкової літератури можна побачити деякі загальні тенденції в трактовці феномену саботажу. Це - протидія або ухилення від виконання, що відбувається свідомо задля досягнення певних цілей. Виходячи з цього, професійний саботаж може бути визначений як свідоме невиконання або навмисне недбале виконання своїх обов'язків суб'єктами у будь-якій професійній сфері.

Теоретичний фундамент до вивчення феномена політичної поведінки був закладений в працях М. Вебера. Саме він вперше розглянув рівні участі людини в політиці. За його думкою, за ступенем участі у політичному процесі люди поділяються на: професійних політиків, політиків «за сумісництвом» та політиків «за випадком» [1]. Професійні політики беруть участь у політичному процесі на фаховій основі. Вони роблять обрану професію справою всього життя та/або фінансовим джерелом існування. Політики «за сумісництвом» хоч і беруть участь у політичних процесах час від часу, але сфера їх життєвих інтересів лежить поза політикою. Політична активність акторів нижчого рівня – «політиків за випадком» здійснюється більшістю громадян, що беруть участь у виборах або політичних акціях. Якщо дії перших двох рівнів можна ототожнити з політичною діяльністю, то дії останніх – з політичною участю.

Загалом феномен політичного саботажу чисто теоретично може мати місце на кожному з трьох рівнів. В цьому сенсі саботаж, як політичне явище, виступає у вигляді поведінкового акту учасників політичного процесу. Для

тієї категорії політиків, що діють в межах обраної політичної професії, явище саботажу набуває ознаки професійного.

Так, саботаж професійних політиків та «політиків за сумісництвом» може бути розглянутий в межах будь-якої політичної організації або установи. Поведінкова природа цього феномену дозволяє вивчення його на міждисциплінарному рівні. Сьогодні фахівці багатьох професій дедалі більше звертаються до саботажу, як до одного з загрозливих явищ успішного функціонування будь якої установи або організації. Крім фінансових втрат, професійне саботування негативно впливає на репутацію та імідж організації, завдає шкоду іншим робітникам компаній та установ, введених в оману саботувальником.

Психологічний аспект феномену професійного саботування дозволяє розглядати його у площині трудової поведінки. Тривалий час у вітчизняній та зарубіжній психології трудова поведінка традиційно пов'язувалася зі специфікою завдань, що виконувалися та не розглядалася як широкий та універсальний феномен [3; 4]. З 80-х років ХХ ст., базуючись на проведених дослідженнях, такі дії як професійне саботування, дрібні крадіжки, ледарство та недбайливість, запізнення та абсентеїзм отримують назву девіантних трудових дій або девіантної трудової поведінки (*deviant workplace behaviors*). С. Робінсон и Р. Беннет визначають її як «свідому поведінку, що порушує важливі організаційні норми та, в наслідок чого, загрожує стабільності та добробуту організацій, їх членів або і тим і іншим одночасно» [6]. Причому, з боку психології, професійне саботування може виявлятися у достатньо широкому переліку свідомих дій співробітника, спрямованих на заподіяння шкоди самій організації в цілому, у тому числі і через заподіяння шкоди значущим для її діяльності особам - іншим співробітникам, керівникам, відвідувачам, партнерам тощо.

Дослідження західних психологів спрямовані на вимірювання девіантних дій, на вивчення передумов та механізмів девіантної трудової поведінки. Найбільш розробленим є напрям вимірювання. В сучасній

західній психології існує декілька класифікацій так званих девіантних дій на робочому місці. Р. Холінгер і Дж. Кларк запропонували розглядати їх в залежності від вектора спрямованості, поділяючи на дві категорії – девіантне відношення до власності (крадіжки, саботування) та девіантне відношення до продуктивності (запізнення, недбалість, відсутність на робочому місці).

Друга, найбільш визнана в сучасній психології, класифікація Р. Робінсон і Р. Беннет розподіляє девіантні дії за спрямованістю – спрямовані на організацію або спрямовані на індивідів [6].

Ще одна класифікація М. Грейс та П. Сакетт, має двомірну структуру. Перший вимір міжособистісний-організаційний, відображає спрямованість дій (на організацію або її членів); другий стосується змісту (недбалість та прогулювання) або контексту роботи (крадіжка, зіпсування майна).

Нещодавно П. Спектор із співавторами запропонували в залежності від цілей дослідження, три можливі класифікації девіантних дій: глобальне вимірювання девіантної трудової поведінки, двомірну класифікацію спрямованості девіантних дій (на організацію або працівників) та п'ятимірну (образливе звернення, девіантне відношення до продуктивності, саботування, крадіжки та уникнення роботи) [3].

Вивчення передумов та механізмів девіантної трудової поведінки досліджуються в західній психології значно рідше. С. Робінсон та Р. Беннет аналізують три тенденції у дослідженнях передумов виникнення девіантної трудової поведінки: дослідження, в яких девіантні дії трактуються як реакція на умови трудової діяльності; дослідження, що розглядають девіантні вчинки як відображення особистості співробітника та дослідження, в яких девіантні дії виступають у вигляді адаптаційної реакції до соціального контексту роботи.

Щодо механізму девіантної трудової поведінки, найбільш визнаною в західній психології є модель П. Спектора та С. Фокс. Ця модель має назву стресорів-емоцій (Stressor-Emotion Model). Згідно цієї моделі, сприйняття індивідом трудових стресорів може викликати стан фрустрації, з яким він

намагається впоратися за допомогою різних засобів. Одним із таких засобів може бути і професійне саботування. Ця модель включає три категорії трудових стресорів: організаційні обмеження, міжособистісні конфлікти та несправедливість, що сприймається особистістю. За умов існування цих категорій стресорів (однієї або всіх разом), особистість у стані фрустрації може здійснювати девіантні трудові дії.

Саботаж нижчої ланки «політиків за випадком» лежить у площині політичної участі. Саме поняття політичної участі має ознаки непрофесійної політичної діяльності, віддзеркалює міру впливу громадян на інститути влади та детермінований у прийнятті рішень владними інститутами. Серед критеріїв, що відрізняють форми політичної участі одна від одної, є масштабність, легальність та інші. Так, феномен саботажу на рівні «політиків за випадком» може бути розглянутий як прояви неконвенціональної форми політичної участі. Остання трактується у політології як незаконна поведінка, що суперечить загальноприйнятим політичним нормам. В такому випадку політичний саботаж може бути визначений як акція, до якої вдаються громадяни, у разі, коли відсутні або знівельовані інституціональні канали вираження їх інтересів, а/або традиційні форми участі не добігають бажаного результату. Причому недовіра до діючої політичної влади приймає загрозливі масштаби, а прояви можуть порушувати діюче законодавство (навмисне псування виборчих бюлетенів, сигнали про замінування виборчих дільниць тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень Таким чином, поняття «саботажу» вводить дослідників в поле інтересів великої кількості науково-дисциплінарних підходів: політологічного, соціологічного, психологічного тощо. В самому загальному сенсі термін «професійний саботаж» може бути визначений як свідоме невиконання або навмисне недбале виконання своїх обов'язків суб'єктами у будь-якій професійній сфері. Феномен професійного саботажу в політичній науці може бути розглянутий з боку рівнів участі людини у політиці. При чому явище саме

професійного саботажу фіксується на перших двох – рівні професійних політиків та політиків «за сумісництвом». Саботування будь-яких політичних процесів представниками третього рівня - політиків «за випадком», розглядається поза професійною сферою. Найбільш дослідженим явище професійного саботажу є у психології, де розглядається у межах девіантних трудових дій. Причому пріоритетними напрямками є не стільки вивчення передумов та механізмів саботажу, скільки вимірювання самого явища. Подальші дослідження повинні охоплювати як експлікацію самого поняття в політичній науці, так і аналіз феномену саботажу в політичній сфері: його причини, механізми, прояви тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Избранные произведения: / Макс Вебер ; [пер. с нем. / сост., общ. ред. и предисл. Ю. Н. Давыдова]. — М. : Прогресс, 1990. — 808 с.
2. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Кинг Мертон. — М. : АСТ, Хранитель, 2006. — 873 с.
3. Ребзуев Б. Г. Разработка конструкта трудового поведения и шкалы экстраролевого трудового поведения / Б. Г. Ребзуев // Психология. Журнал высшей школы экономики. — 2009. — Т. 6. — №1. — С. 3—57.
4. Ребзуев Б. Г. Трудовая мотивация: измерение и изменение / Б. Г. Ребзуев. — СПб : АНО «ИПП», 2006. — 160 с.
5. Юрій М. Ф. Політологія [підручник] / М. Ф. Юрій. — К. : Дакор, 2006. — 340 с.
6. Bennett R. J., Robinson S. L. Development of a measure of workplace deviance / R.J.Bennett, S.L.Robinson // Journal of Applied Psychology. —2000. — №85. 3. — P. 349–360.